

ШАРЛ ДИЛ РЕВОЛЮЦИОННИ ДНИ ВЪВ ВИЗАНТИЯ

Превод от френски: Д. Б. Митов, 1930

chitanka.info

I

Към средата на XIV в. Солун е бил най-големият град на Византийската империя след Константинопол. Той бил голям индустриален център с цветущо и дейно пристанище, град на парите и на търговските сделки. Лошите езици навремето говорели, че гражданите на Солун приказвали за търговски сделки дори и в църквите, без да ги е грижа и без да зачитат примирението, което са дължали на църковната служба. Панаирите в Солун, които ставали всяка година през последната седмица на месец октомври, са били прочути по целия Изток, а дори и на Запад; там са отивали хора от Константинопол, от славянските държави на Балканите, от Италия и Испания, от страната на „келтите, които живеят отвъд Алпите“ — т.е. Франция — и от областите покрай далечните брегове на Океана. При това неспирно движение на търговията се трупали огромни богатства, но те могли и да се разпиляват със същата бързина. Банкерите и лихварите са заемали важно място на пазара в Солун и те експлоатирали безжалостно и без свян ония, които им падали в ръцете. По тоя начин в града покрай родовата аристокрация се създавала и една аристокрация на парите, която е била не по-малко богата, а може би и по-угнетителна. Всички тия благородници, горди с произхода или с парите си, се отнасяли към народа с голямо пренебрежение, давали пари с лихва, която твърде често надминавала 12% и преследвали длъжниците си най-жестоко, което карало народът да ги сравнява с истински диви животни. Църквата също така е имала своето място между тия „всесилни хора“, както са ги наричали тогава, които според думите на един съвременник, „забогатяват от разорението на своите съграждани“. Твърде многобройните манастири в Солун притежавали грамадни богатства и те също не избегнали — това трябва да се запомни, за да се обясни характерът на събитията, които следват — страшната омраза, която народът изпитвал към аристокрацията.

В големия индустриален и търговски град, какъвто е бил Солун, работниците и всички ония, които аристократите наричали

презрително „тълпа, хора от пазара, нищожни личности“ или пък „глупци“, са били твърде многобройни. Между тях пристанищните моряци, групирани в солидно организирана корпорация, са образували един особено опасен елемент. Те са били, ако вярваме на противниците им, много буйни хора, винаги готови да се уловят за оръжието, да насъскат народа и да го водят към бунт, способни да извършат насилия и убийства. Благородниците, които се бояли малко от тях, с право виждали в лицето им „силата на народа“. И от това крайно неравенство на богатствата, засилвано от лошото поведение и нетактичното предизвикателство от страна на богатите, произлизила една класова борба, необикновено гореща и остра, която се проявявала в борби, в буйни движения и в непрекъсната агитация. Понеже били експлоатирани от богатите, народните маси постоянно мислели за бунт, как да се реваншират, като ограбят своите потисници. И всичко това ставало с много голяма жар, защото самите те нямало какво да изгубят.

Така че един вятър на социална революция духал в тоя момент върху цялата Византийска империя. Един съвременник, историкът Никифор Григора, пише: „Във всеки град, във всяка област ромейският народ беше тогава разделен на две партии: на разумни хора и на глупци; партия на тези, които имат превъзходство поради богатствата си или по рождение, и партия на бедните. Партия на хората, които имат добро възпитание и на тия, които нямат никакво образование“. Навред избухвали въстания. В Адрианопол, където от дълго време се натрупвала силна омраза срещу богатите и „дързостта на всемогъщите“, се засилило желанието за завладяване на техните имоти, засилила се и надеждата, че народът в борбата ще удовлетвори личните си омрази и ще се отърве от кредиторите си. Всичко това предизвикало през 1341 г. народно въстание. Понеже благородните се опитали да се противопоставят, те били арестувани, затворени, имотите им конфискувани и народът взел в ръцете си управлението на обществените работи.

„Много бързо, съобщава Йоан Кантакузин, подобно на смъртна болест, движението завладя цялата империя. Всички градове въстанаха срещу аристократите и ония,

които от начало се колебаеха при новината за онова, което става другаде, също така въстанаха и излизайки вън от всякаква мярка, стигнаха до най-нечовешки действия.“ Да се интригува, да се убива — всичко това се смятало за достоен подвиг. Предаването на близки хора се считало за поведение, достойно за похвала. Умереността е изглеждала подозрителна и по това време върху градовете „се понесе една страшна лошащина, родена вследствие на тия бунтове“.

Солун дава най-бележития пример за тия революционни движения. От дълго време тоя бунтовен град бил разяждан от глуха агитация. Един интересен пасаж от Тома Магистрос, който по това време е живял в Солун, показва много добре моралното състояние на града, липсата на сигурност и на ред, които личали там: „Да бъде човек жесток към другиго, пише той, да живее като диво животно, да готви непрекъснато и да вдига въстания, да ограбва богатите, да се кълне открито, да блъска хората, да ги удря, да ги смазва от бой, да ругае едни и да заплашва страшно други, да участвува в нощни боеве и в борби между гражданите, да води въоръжени банди от пропаднали хора, да разграбва и разрушава къщи и всичко останало, да причинява пожари, да наранява, да сее смърт навред, да вижда в ръцете на хора от всякаква възраст меч, да гали кинжала дори и сред удоволствията — ето кое ни харесва“.

Напразно разумните хора са проповядвали съгласие. Литературата от тая епоха е пълна с творби, предназначени да успокоят бунтовния характер на солунци. Напразно разумните хора от аристократическата партия се опитвали да внушат на своята класа, че обстоятелствата изискват повече внимателност. Напразно някои от тях съобщавали в Константинопол за безпримерното лихварство, за нечовешкото и срамно поведение на богатите хора: „Да заколиш бедния — казвали те, — да го смажеш с глад, да го ограбиш, това вече не значи да му вземаш лихва, това е равно на престъпление. Да откраднеш, когато ограбеният е беден, значи да извършиш по-тежко престъпление, защото крадците са богати хора“. Но в замяна на малкото хора, които са чувствували опасността, колцина между

аристократите продължавали да упорствуват и да бъдат безчувствени? И все повече и повече духът на бунта се носел над Солун.

Началото му е още от 1322 г. Деспотът Константин Палеолог, който управлявал града, получил от Константинопол заповед да арестува 25 души водители на Народната партия и да ги изпрати в столицата. Веднага щом се пръснала новината, народът започнал да се вълнува. Камбаните започнали да звънят във всички църкви — такъв е бил според Никифор Григора обикновенният сигнал за бунт — и въстаналата тълпа се нахвърлила върху двореца на губернатора. Последният успял да се скрие в крепостта, обаче отчаяният народ изклат всички, които му попаднали под ръка, разграбил и разрушил къщите на аристократите и накрая нападнал Акропола. Изплашен силно, деспотът скочил на един кон, избягал през полето и се скрил в един съседен манастир. Обаче бунтовниците го настигнали, заставили го под страх от смърт да облече калугерски дрехи и го предали на младия император Андроник, чиито войници за малко щели да бъдат посечени. Други неприятели на народа били още по-зле малтретирани. Вече личи жестокостта на социалните борби с всички неин ужас.

След няколко години, положението станало още по-лошо. През 1393 г. една народна революция избухнала в Генуа и аристократическото правителство било съборено. Отзвукът от това събитие между византийците е бил много голям. Той бил особено силен в Солун, където имало значителна генуезка колония. Този пример не останал напразно. Когато през 1341 г., след смъртта на император Андроник III, Йоан Кантакузин се провъзгласил за император и когато навред аристократите взели неговата страна, Народната партия бързо използвала случая с тази политическа криза, за да удовлетвори омразата си против благородниците, и под предлог, че защитава срещу узурпатора каузата на законния император, младия Йоан V Палеолог, почнала решителна класова война срещу своите потисници. В продължение на седем години, от 1342 до 1349 год., народното демократическо движение превръща Солун в истинска република, чиято история, изпълнена с убийства, с терор и кръв, с революционни дни и с противорелигиозни страсти, с обширни проекти за социални реформи, е един от най-живописните, но също така и най-непредвидени епизоди, каквито могат да се срещнат в летописите на Византийската империя. Този бунт се нарича революция на зилотите,

т.е. на „хората, които обичали общественото благо“, на „приятелите на народа“, или казано по-просто — с това ласкателно име били наричани водителите на народното движение и техните партизани.

II

Солун бил твърде важен град в империята и затова узурпаторът е имал голям интерес да го завладее. Кантакузин влязъл във връзка с губернатора на града Синадинос, негов приятел, и с надежда да смути населението, през пролетта на 1342 г. доближил града заедно със своите войски. В града претендентът е можел да разчита на подкрепата на твърде многобройния гарнизон, на преданите на каузата му аристократи и всички си мислели, че тези сили са достатъчни, за да могат с малко повече енергия да смажат Народната партия. Обаче Синадинос се страхувал от зилотите, колебаел се и неговото колебание погубило всичко. Освен това настъпването на кантакузиновите войници прогонило към Солун много селяни, които се прибрали в града със своите стада. В препълнения с хора град скоро настъпил глад. Липсвала храна за хората и за животните, чиито трупове, пръснати по улиците, отравяли въздуха и предизвикали епидемия. Разбира се, всички тия разорени селяни били страшно недоволни от аристократите, които смятали отговорни за всичките си нещастия. Водачите на Народната партия се възползували ловко от обстоятелствата. В началото на лятото на 1342 г., окуражени от слабостта на губернатора, те разбунтували народа. След като взели за знаме един кръст, задигнат от църква, бунтовниците се нахвърлили върху къщите на богатите, загрижени най-вече, заявява Кантакузин, да удовлетворят своите лични омрази. Няколко слуги на губернатора се опитали да бранят двореца му, но мнозина били ранени в битката, и скоро в целия град се разразили грабежи, побоища, разрушения на аристократически къщи, кланета, „всичко онова, което могат да извършват хора, потиснати от мизерията и изтезавани от чуждите богатства“. От града били изгонени около 1000 аристократи, прогонен бил също така и губернаторът, понеже го подозирали, че е партизанин на Кантакузин, а ония аристократи, които не могли да избягат, били изтезавани. Два-три дена Солун приличал на град, превзет с пристъп. Победителите изпълвали денонощно улиците с радостни викове, а

победените се криели и били щастливи, ако можели да се отърват от смъртта. „И когато бурята утихна, пише Кантакузин, зилотите от бедни и незначителни хора, каквито бяха по-рано, внезапно станаха богати и уважавани.“ Гражданите по принуждение или от страх — защото умерените веднага ставали подозрителни — взели изобщо страната на зилотите. Това е бил първият революционен ден в Солун, а такива дни след това не един път са окървявали града.

Зилотите станали господари на Солун. Те избрали едно демократическо правителство, най-важна личност в което, както изглежда, е бил някой си Михаил VIII Палеолог. Безсъмнено още в първия момент са били взети мерки за социални реформи, на които ще се върнем по-късно. И сигурно тогава се е получил тоя противорелигиозен характер, който е една от най-интересните черти на солунското движение. Обаче победителите преди всичко и най-много е трябвало да бдят за спасението на града. Кантакузин наистина приел изгонените и заплашвал от близо града. Макар че пристигнали подкрепления от Константинопол, положението му било много несигурно. Очевидно някои аристократи, разтревожени за съдбата на своите семейства, останали в Солун и надявайки се, че чрез подчинение ще завладеят богатствата си, изоставили Кантакузин и се върнали в града, признавайки новото правителство. Въпреки този относителен успех на Народната партия, в града съществувала глуха и опасна агитация. Кантакузин имал там много тайни партизани. За да запазят властта, зилотите употребили срещу победените страшно насилие. Те разбрали, че единственото средство, за да си запазят властта, е владеене с терор.

Двама аристократи от Солун, останали верни на Кантакузин, Константин Палеолог и Арсений Цамплакон, били изпратени от претендента като посланици при сръбския крал Стефан Душан. Но поради измяна попаднали в ръцете на въстаниците и били страшно изтезавани. След като ги обругали жестоко, им конфискували имотите и ги затворили. Но преди това за забава на народа единият от тях бил предаден на моряците, които си уредили с него твърде неприлична забава. Облекли го като монах, сложили на главата му фес и в ръцете му поставили запалени свещи. И докато една част от моряците го ритали отзад, други отпред се престрували, че му се покланят твърде почтително и викали иронично: „Ето патриархът на Кантакузин“. И

тълпата, струпана на пристанището, се веселяла страшно при вида на този странен маскарад.

Други наказателни мерки били още по-страшни. Всеки, който бил подозиран, че е от партията на Кантакузин, бил арестуван, затварян, изтезаван, ослепяван или убиван, а тия, които не се възхищавали достатъчно от тия жестокости, били смятани за държавни изменници и спрямо тях се отнасяли не по-малко жестоко. Доносите валяли. Всички хора били подозирани и предавани. И понеже през 1343 г. Кантакузин заедно със своите съюзници турците, които опустошавали всичко по пътя си, обсадил за няколко дни Солун, зилотите, от страх да не се вдигне въстание в града от партизаните на претендента, засилили строгостите, за да изплашат своите противници. Един благородник от семейството на Палеолозите бил арестуван в собствената му къща, завлечен на градския площад и екзекутиран. Главата му била отрязана и носена на върха на едно копие през улиците на града, а тялото му било разсечено на четири части и изложено на четирите главни врати. На един гражданин на име Габалас били отрязани ушите и носа и го подхвърлили и на други мъчения, преди да го убият. Други граждани също така изгубили носа и ушите си, преди да бъдат изгонени от града и осъдени на вечно заточение. А когато нещастниците питали за какво са осъдени, зилотите се задоволявали да отговарят, че всички знаят, че принадлежат на Кантакузиновата партия. Това е било достатъчно, за да се оправдае всичко — и най-големите жестокости, както и противорелигиозните подигравки — в това има известни характерни черти, които трябва да посочим. Тези жестокости народът насочвал срещу противниците си. По улиците на града вървели хора с гърнета, пълни с вода и със запалени свещи в ръце, и колчем срещнали някой гражданин, когото подозирали като партизанин на Кантакузин, спирали го и го прекръщавали под предлог, че при своето общуване с претендента той е осквернил качеството си на християнин. След това събирали помощи от минавачите и всеки, който отказвал да даде, се излагал на голям риск да се отнесат към него така, както към жертвата. Като свършвали всичко, отивали да се почерпят в кръчмата, където се подигравали с най-светите тайнства на християнството, а „божественото правосъдие, казва Кантакузин, търпеше и сдържаше своите гръмотевици“.

В продължение на повече от две години Солун е живял така под властта на едно демократическо, почти независимо правителство. Сигурно в града е продължавало да има императорски губернатор, който теоретически е бил колега на Михаил VIII Палеолог и разделял с него властта. Но всъщност Михаил VIII Палеолог бил неограниченият господар на града и той го е управлявал с терор, употребявайки срещу противника си конфискацията, затвора, заточението, като налагал при най-малко подозрение, за най-малка вина най-тежки наказания, защото, казва един от неговите противници, „по природа той беше наклонен към злото“.

Тоя режим създал в града много неприятели на Народната партия. Благородниците, които пострадали жестоко, хранели страшна омраза срещу Михаил VIII Палеолог, но от предпазливост скривали тайните си, защото се страхували да не бъдат предадени и не се доверявали дори на най-близките си. Независимо от това очаквали нетърпеливо случай и час на отмъщение. От друга страна, народът, който в себе си твърде много почитал свещените неща, понякога се безпокоял и възмущавал от противорелигиозното държане на зилотите. В една църква вече били изклани няколко богохулници. При друг случай на градския площад бил пребит още един богохулник. Очевидно тълпата започнала да изстива към своите водители. Освен това императорският губернатор Йоан Апокавкос, син на любимеца на регентката императрица, започнал да се уморява да бъде играчка в ръцете на зилотите и прост инструмент за властната воля на Михаил VIII Палеолог. В резултат на всичко това се появила реакция и тя избухнала през 1345 г. Апокавкос се сближил тайно с аристократите и им дал да разберат, че е от тяхната партия. Скоро започнало да се говори открито, че Палеолог трябва да бъде убит и заговорът бил подготвен. Решено било губернаторът да отиде с добре въоръжена свита, която грижливо трябвало да крие оръжието си в някой по-краен квартал на града (наистина имало опасност, да не би атентатът да предизвика негодувание у народа), и да покани Палеолог да се срещне с него, за да поговорят по държавните работи. Така било сторено. Зилотският водител, който не подозирал нищо, отишъл на срещата придружен само от няколко души. Разговорът започнал. Много скоро Палеолог според навика си започнал да говори грубо и заповеднически. Другите му отговорили по същия начин, разчитайки,

че неговата ярост ще даде предлог за сбиване. Но Михаил изведнъж разбрал всичко и направил опит за отстъпление, като в същото време заплашил страшно своите неприятели. Тогава един от благородниците, който го мразел повече и заради това поискал на него да се падне честта да го убие, се хвърлил отгоре му и със силен удар на сабята в корема го прострял мъртъв. При новината за убийството народът не мръднал. Най-компрометираните между зилотите побързали да изчезнат. Техните водители били заточени, а населението изглежда се радвало на тяхното отстраняване. Реакцията тържествувала дотолкова, че помислили да дадат Солун на Кантакузин. В къщата на губернатора станало голямо събрание между началниците на гарнизона и водачите на аристокрацията, на което се решило да се почнат преговори с претендента.

Между другите на това събрание са присъствували и двама души — Георги Кокалас, малко неясна фигура, чието държане през предишните години било доста двусмислено и променливо и Андрей Палеолог, който по това време заемал важно положение в Солун. Той бил водач на силната корпорация на моряците и бил твърде популярен между тях. Той играл в партията на зилотите голяма роля, но бил все пак по-умерен от другите демократически водачи и ярко се противопоставял на политиката на насилие, на конфискации и убийства. Затова той избегнал катастрофата, когато изчезнали неговите политически другари. Докато другите партийни водачи били изгонени, той могъл да остане в града и да запази влиянието си. По признание дори на неговите противници той е бил много интелигентен човек и с кротък характер. Кокалас и той гласували също така за взетото решение на събранията на благородниците, но все пак Палеолог не сторил това с голям ентузиазъм. Ето защо, след като размислил, той се отказал и било поради вярност към политическите си убеждения, било, както подхвърля Кантакузин, че не се сметнал достатъчно възнаграден, при едно второ събрание той се противопоставил на взетото по-рано решение. Това предполагало голям риск. Палеолог разбрал положението и понеже се боял за живота си, решил да предотврати събитията. От своя страна Кокалас, който ненавиждал губернатора и мечтаел да му вземе мястото, интригувал хитро и не преставал да раздухва огъня. Скоро при апела на Андрей Палеолог в града се появили всички ония зилоти, които били останали и народът, без да се

произнася открито за една от двете партии, почнал да се вълнува, обзет от старата си омраза към благородниците. В тоя момент е била достатъчна много малка сила, за да се спре бунтът. Апокавкос имал на разположение повече от 800 души, готови да се бият. За нещастие, вместо да действа, губернаторът загубил време в преговори, желаейки да избегне проливането на кръв, и се оставил Кокалас да го убеди, че лесно може да се споразумее с Палеолог. Това станало причина за катастрофата.

Настъпила нощта. В горната част на града, пред стените на Акропола се настанил Апокавкос със своите войници. Той заел добре укрепена позиция, която позволявала на кавалерията да обстрелва и осигурява в случай на неуспех линия за отстъпление зад крепостните стени. Палеолог събрал своите моряци и зилоти в долната част на града, близо до пристанището. И през цялата нощ в Солун се провеждала голяма агитация сред запалени факли, сред викове, тракане на оръжия и сигнали на тръби, които канели народа на бой. Все пак Апокавкос се надявал. Той мислел, че ще спечели за своята кауза една част от народа и очаквал помощта, която поискал от Кантакузин. Затова, след като настъпил денят, той започнал сражението. Но още при първите изстрели на стрелите, войниците на губернатора, подготвени грижливо през нощта от Кокалас, заявили, че не искат да се бият срещу своите съграждани и започнали да се оттеглят към крепостта. Увлечен от отстъплението, губернаторът се опитал напразно да събере войските си пред стените на Акропола; войниците не се подчинявали, навлезли във вътрешността на крепостта, но отказали да се качат на укреплението и да го бранят. Апокавкос и аристократите, които го придружавали, след като разбрали, че са предадени, се опитали да се спасят през вратата на Акропола, която водела към полето. Те я намерили затворена, защото ключарят бил от Демократическата партия и побързал да изчезне. Но и хората, които живеели в крепостта (във вътрешността на Акропола имало нещо като малък град) молели управителя и приятелите му да не ги изоставят на народната ярост и ги задържали почти насила.

През това време откъм града въстаниците насилили вратите на крепостта и след като влезли вътре, започнали да убиват и да ограбват. Отначало не пожалили дори и ония войници, които изменили на началството си. Не постъпили по-добре и с жителите на крепостта и

Андрей Палеолог с мъка успял да успокои бунтовниците и да ги изведе вън от Акропола. Колкото се отнася до Апокавкос и до стотината благородници, които го придружавали и които се опитвали да се скрият, те били скоро открити и след като ги обрали, ги затворили в затвора на крепостта под засилената охрана на сигурна стража, докато се реши съдбата им.

Но на другия ден се пръснал из града слух, че затворените аристократи избягали, че заели Акропола и се готвели да го предадат на Кантакузиновите войници. Веднага народът се въоръжил и една разярена тълпа, възбудена силно от изпитото вино, се спуснала към крепостта. Изплашени, помнещи вчерашните сцени, жителите на крепостта затворили набързо вратите, качили се на укрепленията и започнали да се молят, да не им се прави нищо зло, като обещавали да извършат всичко, което им се заповяда. Тогава настъпила трагедията. Бунтовниците заповядали пленниците да бъдат предадени и хвърлени отгоре. Нещастниците веднага били изведени съвсем голи и мъченията започнали. Пръв Апокавкос бил хвърлен на тълпата, но случайно като паднал, той не се ударил. Като го видели, че стои прав на краката си, учудените бунтовници за момент се разколебали, но един зилот се хвърлил върху него и със саблен удар му отсякъл главата. След това останалите се хвърлили върху неговия труп. Опиянена от вида на кръвта, нечовешката и страшна тълпа започнала да иска други жертви. Отдолу зилотите съобщавали имената на осъдените и при всяко споменато име едно тяло бивало хвърляно долу на земята. Облаци стрели летели върху нещастниците, главите им бивали отсичани със саблени удари. Като се изключат няколко души, скрити от жителите на Акропола, всички аристократи били избити. Присъстващите Палеолог и Кокалас оставили народът да действа, понеже чувствували, че е невъзможно да спрат яростта му. Те не могли също така да спрат опиянения от кръвта народ, да не се пръсне веднага из града, да не напада къщите на благородниците и да не коли безпощадно. Настъпили страшни сцени. Жертвите били изтърбушвани, а някои от въстаниците занесли вкъщи, както се говори, късчета човешко месо, опекли го и го изяли. Разяреният народ не слушал вече никого. Самият Кокалас не могъл да спаси своя зет, аристократ, приятел на губернатора, който много се борил някога срещу зилотите. Той го прибрал в къщата си, но въоръженият народ поискал неговото

предаване. Понеже Кокалас разбрал, че всяка съпротива ще предизвика неговата собствена гибел, изпълнил желанието им и предал нещастника, който веднага бил заклан. И цял окървавен Солун попаднал отново под властта на Демократическата партия.

Ужасните събития от 1345 г. имали страшен отзвук в цялата Византийска империя. В речта, която произнесъл „за тези, които са умрели в Солун“, Деметриус Кидонис, — аристократ, който напуснал града още пред 1342 г. и се оттеглил в Константинопол, описал с малко реторично вълнение ужасите на този „ден на нещастieto“, епизодите на „безчовечната трагедия“. Той описал народа, „отдавна жаден за кръв“, със засилена омраза поради „злодейските агитации“ на неговите водачи, отдаден на неподобни жестокости: къщите били разграбени, разрушени, съборени над главите на собствениците. Бедните заграбили оръжията и богатствата и започнали да третират като роби вчерашните господари. Богатите били арестувани, затворени или принудени да плащат откупи, по-големи от „съкровищата на Креза“. Жените били недостойно изнасилвани и аристократите подгонени из целия град; „народът ги измъквал, казва ораторът, почти голи, едва покрити с леко облекло, и ония от тях, които толкова пъти се сражавали за свободата на тия хора и за независимостта им, били влачени с въже на врата като роби. Слугите биели господарите, робите си отмъщавали на тия, които някога ги купили, селяните измъчвали пълководците и войниците. Ония, които похарчили имотите си в служба на отечеството, били подхвърлени на изтезания от злодеите, станали разбойници поради собствения си мързел. И всички били завличани на мястото, където ги чакала смъртта“. Ония, които се оплаквали, които съжелявали за разорението си, бивали веднага избивани. Отвред се чували викове, ридания, с които се смесвали в ограбените къщи радостните възгласи на победителите — на всички ония хора, които един ден преди това се задоволявали само с чиста вода от чешмите и които сега си устройвали богати угощения.

Но преди всичко трябва да се цитира разказът, който Кидонис дава за страшната драма на Акропола: „Нещастниците бяха завлечени по кулите и градът сякаш си разделяше престъплението. Едни извършваха убийствата, а други се наслаждаваха от зрелището. Едни хвърляха жертвите отгоре, а тия, които стояха долу, посрещаха с върховете на сабите си въртящите се във въздуха тела. На някои

смазваха главите, на други разпиляваха мозъка, а на трети прерязваха коремите. От друга страна, на едни отрязваха крак, на други счупваха гръбначния стълб, а на трети измъкваха вътрешностите с ръце. Всеки, който биваше хвърлен от стените и който, преди да стигне до земята, попадеше на издигнатите мечове, умираше веднага. Но още по-страшна беше съдбата на ония, които не бяха още хвърлени. Видът на тия ужаси беше по-страшен от смъртта, понеже жертвите виждаха по телата на своите приятели каква ще бъде тяхната съдба след хвърлянето. Ако някой оставаше полужив след падането и молеше убийците да го пощадят, той само си готвеше една по-бавна и по-жестока смърт. Никой не се тревожеше за ония, които умираха веднага, обаче тези, които продължаваха да дишат, вбесяваха тълпата. Умъртвяването им ставаше по най-сложни начини. За мнозина дори и смъртта не вдъхваше почит към труповете“.

Нека читателите не виждат в тази картина само банална реторика. Измежду солунските аристократи известна част се отървали от клането било като избягали при някои съседи, било като потърсили закрила в църквите, или пък се скрили в кладенци, а дори и в някои гробове на гробищата. Някои с риск да се убият скочили от височината на укрепленията. Мнозина успели да избягат в Константинопол, където занесли новината за кланетата в Солун, за които обвинявали „демагога и зловещия водач“ Андрей Палеолог. Чрез тях Кидонис узнал всичкия ужас на страшната драма.

И до днес в Солун, в горната част на града, се вижда грамадната крепост и трагичната стена, където се развили събитията от 1345 г. Това е една здрава, назъбена стена с четвъртити кули, висока 7–8 метра. И до днес се вижда голямата врата, през която влязъл народът в Акропола, същата, през която се опитали да избягат аристократите. И до днес, както и някога, при подножието на крепостта се намира широка площ, същата, която видяла страшните сцени от 1345 г. И не без вълнение, изправен върху тази нещастна и зловеща земя, човек си спомня някогашните истории за „деня на нещастieto“, за „човешката трагедия“, когато Солун е бил арена на народната жестокост и ярост, и на разюзданата социална война.

III

В продължение на четири години — от 1345 до 1349, Солун е представлявал във Византийската империя истинска, почти независима република, управлявана от Андрей Палеолог като пълен господар. Заповедите, които идвали от Константинопол, се отхвърляли категорично. Когато през 1347 г. патриархът назначил за архиепископ на града знаменития Григорий Паламас, републиката решително му забранила влизането в града. Омразата към Кантакузин продължавала дори и тогава, когато през 1347 г. той бил тържествено коронясан в „Св. София“. В Солун не го признавали за законен император. Палеолог не се колебаел да изгаря на градския площад благосклонните послания, които Кантакузин изпращал на бунтовния град. В Солун са знаели много добре, че в тоя момент императорът съвсем не може да подчини града с оръжие. Затова зилотите си позволявали по отношение на него всякакви обиди и те съобщавали в Константинопол, че ако не ги оставят спокойни, ще предадат града на сръбския крал Стефан Душан.

Глуха вражда съществувала обаче между Палеолог и неговия колега в управлението на града Алексей Метохит. Последният строго порицал дързостта, с която изгаряли императорските писма и заявил високо, че един подобен акт е истинска измяна по отношение на монархията. Загрижен впрочем за състоянието на духовете в града и за опасността, че той може да падне в ръцете на сърбите, Алексей започнал от 1349 г. преговори с константинополското правителство. В писмата, които изпращал в столицата, той клеветял Андрей Палеолог, като единствен отговорник за всичко, което ставало в Солун. Той съобщавал също, че народът започва да се уморява от управлението на зилотите и с изключение на няколко много компрометирани водители, всички биха посрещнали падането им с радост. Той прибавил, че влязъл във връзка с група добри граждани, силно недоволни от режима, че е сигурен в гарнизона и че една промяна е неизбежна в града. И наистина, Метохит се обявил смело против Палеолог и

зилотите. Като почувствувал, че властта му се изплъзва, водачът на Народната партия постъпил както през 1345 г. Той издигнал своите верни моряци и ги накарал да се въоръжат срещу неговите противници. Но последните не забравили авантюрата от 1345 г. Без да губи време, след като бил предупреден, че моряците се въоръжават, Метохит ги нападнал посред нощ и ги сразил. Борбата била кратка и немного смъртоносна. Никой, както казват историците, не бил убит. Задоволили се само да разграбят къщите на Палеолог и на неговите партизани, да изгонят от града водача на Народната партия, който отишъл да търси подслон в един от атонските манастири.

Но не било свършено всичко с Народната партия. Останалите в Солун зилоти направили последни усилия: чувствувайки, че не могат вече като някога да разбунтуват народа и да го водят на пристъп към къщите на богатите, те намислили да предадат града на Стефан Душан. Парите, които сръбският крал щедро раздал в града, му създали много скоро силна партия. Бързо в града били съобщени предимствата, които гражданите биха добили, ако се подчинят на сърбите и когато Душан се явил под стените, мнозина от простолудието, които страдали от обсадата, пожелали открито победа на краля, който щял да им донесе край на нещастията. Това показва, че въпреки падането на Андрей Палеолог, Демократическата (Народната) партия била още всесилна. Понеже Метохит и патриотите, които останали верни на империята (тези, които Кантакузин нарича *филоромей*), не знаели как да се противопоставят на изменниците, които ги били заобиколили, отправили отчаян апел в Константинопол. И той бил чул. Придружен от своя млад колега, император Йоан V Палеолог, който бил популярен от него, през есента на 1349 г. Кантакузин влязъл по море в Солун. Положението там продължавало да бъде неспокойно. Зилотите и народът още били в открита вражда с благородниците, а сърбите отвън били страшни. Монарсите обаче били посрещнати добре и тяхното присъствие довело ред и спокойствие. Оставало само да се отърват от зилотите — Кантакузин се погрижил за това. Той свикал на голямо събрание всички граждани и там се започнал съдът над Народната партия лично от него. Той заявил, че единствената цел на зилотите е била да заграбят имотите на богатите, защото в мнозинството си те били без средства. Той порицал техните интриги със сърбите, на които поради личен интерес се готвели да предадат

града и императора. Той доказал, че те винаги са били неприятели на монархията, на своите съграждани и на всички ромеи. И може би с красноречието си той обърнал общественото мнение или във всеки случай оправдал мерките, които заповядал да се вземат. Водачите на зилотите били арестувани, едни изпратени в Константинопол, а други прогонени. Императорската власт била най-после установена в Солун. Паламас успял да заеме епископския си трон и в първата си реч, която произнесъл, той горещо препоръчал на своите слушатели мир и съгласие. Този съвет съвсем не бил лекомислен. Градът се боял сега от възможните отмъщения на аристократическата партия, а разумните хора, като Деметриус Кидонис, се страхували да не би след кратко затишие да избухне наново социална война. Затова Кидонис мъдро съветвал благородниците да не експлоатират народа, да не докарват до крайност отчаяните и да се опитат с по-демократично управление да приближат до себе си някогашните свои противници.

IV

Във всички времена и във всички страни нещастieto на победените в политическите борби се състои в това, че ние ги познаваме само по свидетелствата на техните противници. Същият случай е и със зилотите. Йоан Кантакузин и Никифор Григора, от които познаваме историята им, са били открити техни противници. Те са нарисували с най-черни краски събитията, които вълнували Солун и хората, които са играли някаква роля в тях. Те не са разгледали с повече симпатия и режима, установен от тия хора в големия македонски град. „Тяхното управление, пише Григора, не напомня никоя позната държавна форма, нито аристократическия режим. Това беше една необикновена *охлокрация* (управление на тълпата), направлявана само от случая. Няколко смели хора се групираха и започнаха да преследват всички, като спечелваха тълпата с демагогски похвати, за да я увлекат към целта, която гонеха. Те разграбваха имотите на богатите, живееха сами в разкош, заповядваха непокорство на всяка външна власт и провъзгласяваха за правило и закон всичко, което им се струваше добро.“

В наше време се направиха опити да се реагира срещу строгостта на тия присъди. Гръцкият историк Сатас се помъчи да покаже, че зилотите „не са били само една босонога тълпа или орда от убийци“. Друг един учен заявява, че „зилотите не са били отвратителни хора, както искат да ни ги представят техните врагове, напротив, те са имали високо разбиране за отечествената идея и за длъжностите на гражданина“. Същият историк прибавя: „Зилотите също не са били дотолкова кръвопийци, доколкото Кантакузин и другите писатели искат да ги представят. Те са дали доказателство за милосърдие и в своето управление постъпвали с чувство за справедливост и свобода. Когато прибъгвали до крайни средства, винаги били предизвиквани от аристократите“.

Боя се много, да не би при тия съждения да се изпада от крайностите на строгостта в крайностите на снизходителността. Но

като не отиваме много далеч по този път, очевидно е, че зилотите през седемте години, когато управлявали Солун, са направили значителни и полезни социални реформи. Един съвременен документ, чиито доказателства имат особена стойност, защото са дело на един от техните политически противници, посочва по интересен начин принципите и духа, които са вдъхновявали тия реформи.

Една от първите мерки, взети от правителството на зилотите, е била да се конфискуват имотите на много богати манастири, които съществували в града. В това ние виждаме едно ново доказателство за неособено благосклонните тенденции към църквата, които характеризират Солунската революция. Монасите протестирали и заявили, че с това посегателство над техните имоти се насилват законите и върховната воля на дарителите, които някога завещали богатствата си с религиозни намерения, а не на държавата. Изглежда, че тези неща са били отнесени до съда и адвокат на манастирите е бил един забележителен човек от аристократическата партия, Никола Кабазилас, когото виждаме и при други обстоятелства, например през 1345 г. той играе значителна роля в събитията, дори и след кланетата през същата година, от които той се отървал без много труд, е продължавал да живее в родния си град. Защитната реч на Кабазилас в полза на монасите е запазена и е твърде интересна. Ако тази реч наистина е била произнесена така, както е стигнала до нас със своите силни, дори клеветнически нападки, които ораторът отправил към зилотите, в нея имаме едно доста голямо доказателство за търпимостта, с която революционерите се отнасяли към своите политически противници и е знак за голяма свобода, която е била допусната при пледирането на един такъв процес срещу правителството. Но от речта на Кабазилас ние научаваме и много други неща. И наистина той се е спрял подробно, преди да ги отхвърли, на аргументите, които привеждали зилотите, за да оправдаят своята политика. Тази част от речта е забележителна и заслужава да бъде цитирана:

„Какво чудно има в това, казвали зилотите, ако ние вземаме една част от големите богатства, които принадлежат на манастирите и ги употребяваме, за да

нахраним бедните, за да помогнем на свещениците и да украсим църквите? Ние не причиняваме на монасите никакви злини, понеже това, което остава, е достатъчно за техните нужди. Ние не се противопоставяме в нищо на намерението на първите дарители, които не са имали друга цел, освен да служат на Бога и да нахранват бедните. Ако, освен това с тия пари ние въоръжаваме войниците, които ще мрат за светите църкви, за законите, за защита на укрепленията, защо това да не е най-доброто употребяване на богатствата, отколкото ако тия суми бъдат разходвани безполезно от монасите и свещениците, които се нуждаят от малко нещо за трапезите си и имат малки житейски нужди и които стоят у дома, запазени добре, без да се излагат на каквито и да е опасности? И не е ли по-добре тези пари да се похарчат за належащи нужди, отколкото по какъвто и да било друг начин? Защитата на нашите укрепления и на законите е най-необходимото нещо, а то е дело на войниците. А с какво ние извършваме неправда, щом като заповядваме с тия пари да се поправи някой покрив, да се закрепят някоя разрушена къща, да се помага на нивите и на имотите, или пък да се нахранят ония, които умират за свободата? Не е ли позволено на монаха да поддържа с тия приходи своите орачи, хлебари и зидари? Ако това е позволено на едни, другите заслужават още повече“.

В устата на зилотите ние срещаме непрестанно един аргумент, доводите на общественото спасение, което стои над всички закони и което оправдава всичко: „Позволено е на тия, които се грижат за държавните работи, да правят всичко, когато имат предвид онова, което е полезно за общественото благо. Както настояниците управляват имота на малолетните не както се иска на последните, но по начин, който те намират за най-добър и полезен, така и обществените настояници, сиреч управляващите, правят това, което е най-добро, независимо от това, дали поданиците го искат или не. И ако последните протестирали или се оплаквали, властите, не им обръщат

внимание, както на малките деца“. И по-нататък: „Този, който държи властта, има право да управлява работите на подчинените, както намира за най-добре. Той може да употребява парите, взети от гражданите, според нуждите. Дори и когато той ги е взел въпреки желанието им, все пак не върши престъпление“.

Разбира се, при подобна политическа доктрина може да се отиде твърде далеч. И зилотите са отишли много далеч. Когато те взели властта в Солун, положението е било очевидно твърде трудно. Нужни са били войници, за да бранят града, и пари, за да се гледат и хранят тия войници. Необходимо е било да се поправят крепостните стени; трябвало да се подпомагат бедните и селяните, разорени от войната. А държавните каси били празни. Както се казва в една бележита поговорка, зилотите са взели парите оттам, където те са били. Те конфискували имотите на богатите или поне на ония от тях, които са били изгонени или осъдени, конфискували имотите на манастирите, като оставяли на монасите само това, което е било необходимо да живеят. Така и Френската революция конфискува църковните имоти и ги превърна в национални богатства. Изглежда, че били взети и други доста притеснителни мерки против духовенството, което непрекъснато събирало пари. И макар че солунският архиепископ е бил обвинен, че се е съгласил с тези произволни действия, в това ние виждаме враждебни и вече насочени към църквата тенденции.

На всичко това зилотите отговаряли, че най-почитаните лица от светото писание, когато е било необходимо, са заобикаляли строгия закон: „В какво сме виновни ние, казвали те, ако за същите цели и при подобни обстоятелства сме извършили това, което са правили светите и изпълнени с Бога хора, за които може да се допусне, че постъпвайки така, са били вдъхновени от Бога?“. Те са изтъквали, че не са извличали никаква лична полза от тия пари. „Когато човек действа в интереса на всички, без да оставя настрана нещо за свое лично използване, без да увеличава богатството си, без да украсява къщата си, но като търси непрекъснато при разноските, които прави, онова, което е полезно на поданиците, справедливо ли е да го обвиняваме?“ И те заключавали: „Щом като никой не отнася лично част от тия пари вкъщи, щом като не харчи нищо за лична полза, нито от имотите на духовенството, нито пък от онова, което принадлежи на манастирите и ако благодарение на тия пари могат да се поправят крепостните стени,

да се прогонят неприятелите, да се възстановят триумфите, а народът да се радва на чудно спокойствие, кой ще се осмели да критикува и да порицава нашите действия?“.

Разбира се, тази доктрина, която не е съвсем безопасна, може да бъде оспорвана. Интересен е фактът, че сред тия революционери от XIV в. е съществувала политическа и социална доктрина. Несъмнено общественото спасение е налагало неведнъж на зилотите несправедливи действия. Разбира се, неведнъж те са се оставяли да бъдат завладени от страшната кръвожадна тълпа на своите партизани. Обаче тия „приятели на народа“ изглежда са били не само прости агитатори и обикновени, амбициозни хора. Неведнъж те са бивали направлявани от искрена грижа за общественото благо и за интересите на града, от патриотически мисли за отбраната и независимостта на Солун. Също така не е безинтересно, че срещаме във Византийската империя, която обикновено си представяме като абсолютна монархия, сериозни, сложни за разглеждане социални проблеми, горещи социални борби и малко познато демократическо движение и че чуваме великите звучни думи за обществено спасение и за свобода, в които вече звъни нещо от Френската революция.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.